

Katechismus římsko-katolického církevního práva Nad jednou právní památkou

Antonín Ignác Hrdina

Úvodem

„Pán Bůh Kodex kanonického práva nestvořil, ale toleruje ho“ – to je jeden z „nesmrtelných“ výroků mého zvěčnělého učitele a předchůdce na Katedře pastorálních oborů a právních věd Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy prof. JUDr. ThDr. Miroslava Zedníčka (1931–2012). Na tento jeho výrok jsem si vzpomněl, když se mi dostalo do ruky kapesní vydání Kodexu kanonického práva z roku 1917, vydané roku 1963 vatikánskou Polyglottou na cigaretovém papíře, pěkně vázané v koženecce a se záložkami. Vypadá jako

modlitební knížka či breviář, a tak jsem si s trochou sarkasmu pomyslel, že by se legalisté, kteří na všechno dění v církvi potřebují kánony a paragrafy, takto mohli „modlit Kodex kanonického práva“.

To jsem ovšem ještě nevěděl o německé, švabachem tištěné knížce o 240 stranách, vydané roku 1875 knihupectvím Aschendorf v Münsteru, kterou jsem objevil až později. Jejím autorem je někdejší paderbornský biskup Dr. Konrad Martin a nese název *Katechismus římsko-katolického církevního práva*.¹ Je to název dosti neobvyklý, uvážíme-li, že „dnes je katechismus v širokém smyslu chápán jako učebnice náboženství“, tedy „kniha, která obsahuje souhrn křesťanského učení o víře a mravech“.² Knihu téměř shodného názvu (*Katechismus*

¹ *Katechismus des römisch-katholischen Kirchenrechts*. Kdysi jsem ji jako duplikát dostal laskavě darem z tepelského premonstrátského kláštera. O její existenci jsem do té doby nevěděl (v knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově se tento titul nevyskytuje).

² BUCHBERGER, Michael (ed.), *Lexikon für Theologie und Kirche* (dále jen: „LThK“), 5. díl, Freiburg im Breisgau, 1933 (H. Mayer, heslo *Katechismus*, s. 880).

katolického církevního práva) vydal krátce poté farář v Berlichingen J. Weber; inspirace Martinovým dílem je zde ovšem nasnadě.³ Jiná publikace takového nadpisu mi není známa.

Podívejme se tedy stručně jak na jejího autora, tak na jeho dílo.

O autorovi

Jeho autorem byl, jak již bylo řečeno, Dr. Konrad Martin (1812–1879), rodák z Geismaru (okres Eichsfeld) v Německu. Studoval teologii v Halle nad Sálou, v Mnichově a ve Würzburgu. Dne 27. února 1836 byl vysvěcen na kněze v Kolíně nad Rýnem. Působil jako rektor na progymnázium ve Wipperfürthu a poté se roku 1844 stal profesorem na teologické fakultě v Bonnu. Přednášel morální a pastorační teologii. Od roku 1856 zastával úřad sídelního biskupa paderbornské diecéze (jmenován 19. června 1856, konsekrován 17. srpna 1856). Úspěšně pracoval na usmíření tamních protestantů s katolickou církví. V rámci tzv. Kulturkampfu – „kulturního boje“ (spíše však nekulturního) proti katolické církvi byl dne 4. srpna 1874 zatčen, rozsudkem Královského soudního dvora pro církevní záležitosti⁴ dne 5. ledna 1875 prohlášen za zbaveného biskupského úřadu (to zejména kvůli svému odporu vůči pruským tzv. květnovým aktům z roku 1874) a po čtrnácti dnech nato převezen do Weselu (Porýní-Vestfálsko) do vězení. Odtud se mu podařilo 4. srpna téhož roku uprchnout do Holandska, kde se zdržoval na zámku Neuburg u Wittemu. Když odtud byl vypovězen, našel od 12. června 1876 útočiště v penzionátu u Sester křesťanské lásky (relegovaných totalitním Bismarckovým režimem z Německa) v Mont-St.-Guibert v Belgii, kde také zemřel.⁵

Vedle tohoto *Katechismu* v letech 1839–1879 napsal a vydal řadu dalších prací, dokládajících šíři jeho záberu: *Novae annotationes ad Acta Hermesiana et Acta Romana* (Nové poznámky k Aktům Hermesianovým a Aktům římským), *Lehrbuch der katholischen Religion für höhere Lehranstalten* (Učebnice katolického náboženství pro vyšší školy – ta ovšem byla pruským ministerstvem kultu zakázána), *Lehrbuch der katholischen Moral* (Učebnice katolické morálky), *Die Wissenschaft von den*

³ *Katechismus des katholischen Kirchenrechts, mit steter Berücksichtigung des Staatskirchenrechts in Deutschland, Österreich und der Schweiz*, Augsburg, 1879–1880.

⁴ V rámci revokace proticírkevních zákonů byl tento prapodivný tribunál zrušen roku 1886.

⁵ Viz *Lexikon für Theologie und Kirche*, 6. díl, Freiburg im Breisgau, 1934 (F. Lauchert, heslo *Martin Konrad*, s. 988n).

göttlichen Dingen (Věda o božských věcech), *Theophilus oder Unterweisungen über die sonn- und festtägliche Evangelien* (Theofilus neboli poučení pro nedělní a sváteční evangelia), *Ein bischöfliches Wort an die Protestanten Deutschlands* (Slovo biskupa k německým protestantům), *Zweites bischöfliches Wort* (Druhé slovo biskupa), *Die Arbeiten des Vatikanischen Konzils* (Práce vatikánského koncilu), *Das christliche Leben* (Křesťanský život), *Irrtum und Wahrheit in den großen Fragen der Gegenwart* (Omyl a pravda ve velkých otázkách současnosti), *Die Harmonie des Alten Testaments und Neuen Testaments* (Soulad Starého zákona a Nového zákona), *Kanzelvorträge* (Promluvy z kazatelny), autobiografické *Drei Jahre aus meinem Leben* (Tři roky z mého života) a *Zeitbilder oder Erinnerungen an meine verewigten Wohltäter* (Dobové obrazy neboli vzpomínky na mé zvěčnělé dobrodince). Přeložil také do němčiny Starožitnosti (*Antiquitates*) od Josefa Flavia.

Aktivně se účastnil prvního vatikánského koncilu (zejména jako člen deputace *pro fide*) a byl horlivým zastáncem vyhlášení dogmatu o papežské neomylnosti (tzv. infalibilistou), což mezi tehdejšími německými biskupy představovalo spíše výjimku – z osmnácti německých biskupů na koncilu bylo proti vyhlášení tohoto článku víry celých čtrnáct.⁶

Katechismus

Po *všeobecném úvodu* (o církvi, o církevním právu, jeho pramenech a členění) rozdělil autor svůj *Katechismus* do tří částí.

V té první (*Právo církve*) se zabývá subjektivními právy katolické církve, vyplývajícími z práva božského. Připojeny jsou partie o vztahu katolické církve vůči státům a o vztahu k náboženským společnostem od ní odloučeným.

Druhá část (*Nositelé církevních úřadů a církevní úřady*) je věnována odvětví, které bychom mohli (s ohledem na římské právo) označit za *právo personální* včetně tzv. práva *řeholního*.

Konečně třetí část (*Správa církevního učení, kultu a disciplíny*) reprezentuje odvětví práva správního. První oddíl obsahuje právo magisteriální, druhý právo sanktificační a ve třetím oddílu je pojednáno o církevní moci podle oblastí jejího výkonu – tedy zákonodárné, soudní a trestní.

⁶ K podrobnostem viz např. RÁČEK, Blažej, *Církevní dějiny v přehledu a obrazech*, Praha, 1940, s. 603 an.

Příloha obsahuje část textu apoštolské konstituce jeho současníka – papeže Pia IX. *Apostolicae Sedis* z roku 1869 o samočinných církevních trestech (*latae sententiae*).⁷

Na první pohled je zřejmé, že autor nepojednává o právu kanonickém a právu státně-církevním (v dnešní dikci: konfesním) v jedné směsici, jak to tehdy bylo zcela obvyklé a jak se s tím setkáváme i u Katechismu Weberova), nýbrž zásadně traktuje pouze právo katolické církve (tj. právo kanonické), zatímco jen jediný paragraf (17.) je věnován právu konfesnímu.

Jistěže není možno zabývat se zde podrobněji obsahem díla. Všimněme si tedy alespoň dvou výrazných aspektů této učebnice církevního práva, které jsou svým způsobem aktuální dodnes.

Tím prvním je autorův náhled na vztah církve a státu. Nenajdeme zde ani stopu po josefinistických postojích, které byly u řady biskupů⁸ i církevních právníků⁹ ještě v jeho (a přirozeně zejména v předcházející) době dosti obvyklé – jak v podunajské monarchii, tak v Německu (tam někdy pod „ochrannou známkou“ episkopalismu či febronianismu). Církev má svá Bohem daná a garantovaná práva (každému z nich věnuje Martin jeden paragraf): právo spravovat se vlastními zákony, právo na zvěstování a šíření Božího slova, právo na zřizování vlastních škol, právo na výkon kněžského úřadu, výlučné právo na výchovu a vzdělání svých duchovních, právo na svobodné obsazování církevních úradů, právo na výkon skutků křesťanského milosrdenství, právo na organizování církevního spolkového života, právo na zakládání a péči o řeholní společnosti a konečně právo na nabývání a vlastnění majetku (§§ 7–16). Shrnuto: církev má Bohem dané právo „samostatně, nezávisle a svobodně existovat“, přičemž toto její právo je „nedotknutelné, nezczizitelné a věčné“ (§ 6). A v § 17., nazvaném *O vztahu církve ke státům*, jasně prohlašuje, že „církev není ani stát ve státě ani jeho součást nebo jeho pouhý přírůstek, nýbrž církev i stát jsou podle své povahy, původu a účelu dvě různé instituce“ a že Kristus „řízení své

⁷ Plný text in: Acta Sanctae Sedis 1869, s. 805–831.

⁸ K tomu viz např. SVOBODA, Rudolf, *Typologie biskupů doby josefinismu pod zezlem habsbursko-lotrinské dynastie*, in: LORMAN, Jaroslav, TINKOVÁ, Daniela (eds.), *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvěcenství*, Praha, 2009, s. 301–313. Týž: *Biskupové doby josefinismu – strážci nebo odpůrci katolické tradice?*, in: Verba theologica 6, Košice, 2007, č. 12, s. 43–53.

⁹ K podrobnostem viz např. KOLDA, Jindřich, HRDINA, Ignác Antonín, *Historická knihovna hospitalu Kuks a její romanisticko-kanonistický fond*, Červený Kostelec, 2014, s. 138–182, 203–226.

církve nesvěřil světským mocipánům, nýbrž svým apoštolům a jejich nástupcům“. Proto také „obě tyto moci, duchovní a světská, jsou – každá ve své oblasti – samostatné a suverénní“; a proto také „zasahování světské moci do duchovní oblasti (...) představuje zastřené staropohanský césaropapismus, bazírující na principu státní omnipotence i v církevně-náboženské oblasti“. A autor výslovně zavrhuje všechny dílčí segmenty tohoto principu (*jus advocatae, jus cavendi, jus supremae inspectionis, appellatio tamquam ab abusu*),¹⁰ které v období tzv. jurisdikcionalismu představovaly nosné pilíře státně církevní doktríny a politiky. To všechno ovšem muselo znít Bismarckovu režimu téměř jako provokace, a biskup Martin také v témže roce, kdy jeho Katechismus vyšel, jeho odvetu – jak výše uvedeno – pocítil. Nebyl ostatně jediným biskupem, který byl v Německu v 19. století inkarcerován či alespoň zatčen: tak v Prusku byl v roce 1837 zatčen kolínský arcibiskup Klement August Droste-Vischering, dva roky poté potkal týž osud hnězdensko-poznaňského arcibiskupa Martina von Dunina. Také v dalších německých státech (v Bádensku, ve Württembersku a v Nasavsku) docházelo k třenicím mezi biskupy a vládou. Jen v Prusku bylo k roku 1878 devět z dvanácti biskupství neobsazených. Hohenzollernské Německo obecně a bismarckovské Německo zvláště katolickou církev prostě nesnášelo (jak tomu ostatně ve státních absolutismech bývá), a pokud jí činilo jisté ústupky, bylo tomu jen pod tlakem katolické veřejnosti.

Tím druhým je aspekt, který bychom z určitého úhlu pohledu mohli nazvat „ekumenickým“. Upozorní nás na něj už nadpis § 18 *O vztahu římskokatolické církve k náboženským společnostem od ní odloučeným* („von ihr getrennte religiöse Gemeinschaften“), kde Martin nemluví o „heretických“, jak bylo tehdy (a ještě dlouho potom) zcela obvyklé,¹¹ jakkoli tohoto výrazu v tehdy obvyklém spojení („heretické a schismatické společnosti“) jedinkrát v textu přece jen jaksi mimochodem užil; nemluví o „kacířské nepravosti“ (*haeretica pravitas*), jak se o ní přečasto četlo v tehdy platných knihách Korpusu kanonického práva. Jeho stať se nese v duchu smířlivosti vůči odloučeným bratřím ve smyslu Augustinovy floskule: *Interfícite errores, diligite homines* („Potírejte bludy, milujte lidi“).¹² Jakkoliv církev katolická

¹⁰ K těmto termínům viz např. TRETERA, Jiří Rajmund, *Konfesi právo a církevní právo*, Praha, 1997, s. 79; a TRETERA, Jiří Rajmund, HORÁK, Záboj, *Právní dějiny církvi, Synagoga a církve v průběhu dějin*, Praha, 2019, s. 220–221.

¹¹ Stačí nahlédnout na příslušných místech do některého z četných vydání tzv. Denzingerova (*Enchiridion symbolorum, definitioinum et declarationum de rebus fidei et morum*).

¹² *Apologia*, XII.

nemůže resignovat na zjevené pravdy, přesto má „milovat bloudící a odloučené“; pouhá tolerance (která je ostatně pojmem ne teologie, ale státního práva) by byla málo... A se stejnou naléhavostí tehdy jako dnes znějí autorova slova: „[Církev] však dnes bohužel zakouší, že moderní státy nemají před ničím takový strach, jako před náboženskou pravdou, a že blud a nevíru nejen tolerují, nýbrž upřednostňují, (...) a že ji [církev] často také skrytě potlačují a pokud by to bylo možné, chtěly by ji vyhladit ze zemského povrchu.“

Závěrem

Jak je z uvedeného zřejmé, Konrad Martin tedy nestudoval právo samostatně (tj. na právnické fakultě), a přesto se s úspěchem pustil do sepsání právní příručky.¹³ Jistě ne všechno z jeho *Katechismu* je ještě dnes použitelné – vždyť od jeho vydání uplyne zanedlouho sto padesát let – a dílo samo po kanonickoprávní stránce nevybočuje z tehdejších standardů.

Autor je psal v době, kdy v tehdy již sjednoceném Německu vrcholil „kulturní boj“ s jeho zjevně proticírkevními zákony (expatriční, trestní s „kazatelnicovým“ paragrafem, zákon o „Kulturexamenu“ a některé další). A přesto ve svém spisu – jakkoliv to tehdy bylo riskantní – manifestoval právo katolické církve na svobodu a svobodný výkon její činnosti. Zařadil se tak mezi ty, díky nimž „Kulturkampf“ v Německu nakonec (jako chybný politický krok) ustal a proticírkevní zákony byly (počínaje rokem 1883) postupně odvolávány. Jeho *Katechismus* je toho psanou památkou, která si i dnes zaslouží připomínky.

Resumé

Autor ve svém článku připomíná právní příručku někdejšího paderbornského biskupa Konrada Martina „Katechismus římsko-katolického církevního práva“ (1875). Biskup Martin v něm (uprostřed bismarckovského Německa) obhajuje tezi o nezczizitelném právu církve na vlastní svobodnou činnost bez zásahů orgánů státu. Na tehdejší dobu spíše vzácným je jeho smířlivý názor na vztah katolické církve k náboženským společnostem od ní odloučeným.

¹³ To tehdy ovšem nebylo nic neobvyklého – stačí vzpomenout někdejšího brixenského knížeteckobiskupa Simona Aichnera (1816–1911) a jeho proslavené *Compendium juris ecclesiastici*, které se dočkalo mnoha vydání. Svědčí to mj. o vysoké úrovni výuky církevního práva na tehdejších teologických fakultách.

Summary

Catechism of Roman Catholic Church Law (About One Legal Monument)

In his article, the author focuses on the legal handbook of the former bishop of Paderborn Konrad Martin "Catechism of Roman Catholic Church Law" (1875). Bishop Martin defends (in the middle of Bismarck's Germany) the thesis about the inalienable right of the church to its own unrestricted activity without the intervention of state authorities. His conciliatory view of the relationship of the Catholic Church to religious societies separated from it was rather rare at the time.

Klíčová slova: katechismus, církevní právo, katolická církev, práva církve

Keywords: catechism, church law, Catholic Church, rights of the Church

Autor

Prof. JUDr. Antonín Ignác Hrdina, DrSc., O.Praem., narozen roku 1953 v Praze, přednáší kanonické právo na Katedře pastorálních oborů a právních věd Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Současně působí jako I. místopředseda Metropolitního církevního soudu Arcidiecéze pražské v Praze.

Author

Professor JUDr. Antonín Ignác Hrdina, DrSc., O.Praem., born in 1953 in Prague, lectures on canon law at the Department of Pastoral Sciences and Legal Sciences of the Catholic Theological Faculty of Charles University in Prague. He is also the first vice-chairman of the Metropolitan Ecclesiastical Court of the Archdiocese of Prague.

---

prof. JUDr. Antonín Ignác Hrdina, DrSc.

Univerzita Karlova

Katolická teologická fakulta

Thákurova 3

160 00 Praha 6 – Dejvice

e-mail: hrdina@ktf.cuni.cz